

a sok körülött holmit? — kezdi *Reggeli rekviem* című igazán kitűnő versét. A világ csupa egymás mellé dobott, egymással feleselő jelenség, erő, akarat. S a költőnek — belső igénye révén — ezt a rendetlenséget kell fegyvelnie, meghaladnia. Minél elevebb volt a káosz élménye, annál erősebb a fegyelem vágya. Ez a vágy szólal meg Iszlai Zoltán verseiben: „Kásahegybe ne fúljak örvény ne húzzon le / Ne költőztesen magához a sehóse / Bennem a rendet föltérképező szándék / Figyelmem műszere a hullámzó világért / Ne trombitáljak hát édig növe falaknak / Őrizzem magam s őrizem aki fegyvert adhat / Én csupán araszról emelhettem hidat / Alhasak újjaim pillérei alatt” — hangzik *A pillérek alatt* című vers, az önfegyelem költészettana.

A fegyvelmezt élet eszménye Iszlai szótárában humánus elkötelezettséget jelent. A *Boldog vakságért* vallomásos sorai tanúskodnak erről, de erről beszél az egész kötet is, amely a rendezetlen emberi viszonyok meghaladásának igényét fejezi ki. A fegyvelmek, mint életeszmenyek és magatartásmodellnek vannak nyereségei tehát, de azt sem lehet elhallgatni, hogy némelykor bizonyos fokú szűkösséget okoz. Iszlai költészetében ugyanis nemcsak a fegyvelmező és törvénykező rend vágya él, hanem olykor a befejezettség, a lezárttság közérzete is. „Beszögezted az utolsó lécet. / Megcsináltad az utolsó házat. / Lehengerelted az utolsó utat” — olvasom a *Személyi igazolvány-t* és aztán sorra még néhány verset. Az önfegyvelmezés, úgy tetszik, olykor korlátokat is állít az érdeklődés, a „lázasadás” elé. Ezért gondolom azt, hogy a további fejlődés záloga egy újabb lázasadás, a választott határok áttörése, a vértté és bilincssé merevedett fegyvelmező szándék szétfeszítése lehet. Ennek az igénye is mozog: a *Határolatlan vizen* és az *Epilógus* című versekre gondolok. „Átlépek a játék vésővel irt körén, / élek, fegyelem nélkül, ahogy mindenki él” — szól az előbbi vers, egyelőre terveként-vágyként csupán.

E fegyvelmezt lírának az eszközei is a fegyvelmetől kapják fényüket és szilárd-ságukat. Iszlai azt az aforisztikus nyelvet beszéli, amit a modern költészet is annyiszor. Veretes, elsősorban belső logikájukkal ható versmondatokot és szerkezeteket használ. Az idézett sorok jól érzékeltetik fogalmazásának szűkszávét, mégis evokatív természetűt. Ő is a szavak belső, jelentéstani feszültségének energiáját használja fel; a szó jelenti számára a költészet alapegységét, nem a metafora, s így időnként még a kötőszavaknak is súlyt tud adni. Máskor azonban a lakonikus-aforisztikus forma nem bírja el a neki szánt terheket; keresetté válnak a fordulatok (pl. „Mert milyen keserűség költözött fejébe annak, / mi fájdalom lökdöste szét romlott bútorait, / kit egyszerűen lélegzeni hagynak / s halála csipkés kendője fakít?”; vagy: „ha pajzsod széthúzná az előírás derékszögét”).

A *Lármaja* feltétlen érdeme mégis ez az aforisztikus versbeszéd és kompozíció. Van azonban Iszlai-nak még egy érdekes verstípusa, amely megérdemli a figyelmet. A *Reggeli rekviem*, az *Osztályfőnöki óra* és *Az influenzás tanárnők* című versekre gondolok. Ezek a groteszk abszurd nyelvet, váratlan asszociációs rendszerét használják, s egy új lehetőséget nyitnak meg Iszlai logikus-aforisztikus költői kifejezése előtt. Úgy gondolom, a továbblépést ennek a kifejezési lehetőségnek az alkalmazása is elősegítheti. (*Magvető Könyvkiadó, 1970.*)

POMOGÁTS BÉLA

RÓZSA ENDRE: KAVICSSZÜRET

„Sehol nem éreztem a helyemen magam” — mondja a fiatal költő saját fényképe alatt első kötetének borítólapján. — Sehol másutt — egészsíti ki az olvasó, míg az utóbbi idők egyik legszebb fülszövegéből átáramlik belé Rózsa Endre ars poeticája.

„A költészet magányos csillag. Lehet, hogy még annyi sem. Talán csak egyedüli fecske: nyarat egymaga nem hoz. De ha alacsonyan száll — a tekinteteket és az égboltot is magasíthatja.”

A tiszta anyag a legkisebb részéig azonos önmagával. Rózsa Endre tiszta költő. A költészet nem mestersége, szenvedélye, hivatása, hanem elsődleges kifejezési eszköze, létformája, és azért van önbizalma is, mert bízik a költészetben, melynek példája örök, ellenállhatatlan és ragadós. (De a kritikus lehetőleg tartóztassa magát, akkor is, ha eredetileg költő volt, csak kritikus állapotba került és úgy maradt.)

Az első kötet nagyobb felelősség — bírálni és vállalni egyaránt —, mert éppúgy előzmények nélkül beszél önmagáért, mint egyszer majd az összes versek. De az összes verseket már hidegen hagyja a kritika, az első kötetnek azonban még lehet előlegezni vagy megnehezíteni a folytatást.

A fiatal szakembertől először a diplomáját, mesterlevelét kéri gyanakodva: hátha nincs neki, a fiatal költőre viszont erővel is rá akarják bizonyítani a hatások iskoláját. Sajnos, tizenkét vers ismeretében bárki sok mindent állíthat egy tizenharmadikról. Ilyenfajta kétes értékű apasági keresetek helyett nézzünk meg jobban egy elgondolkodtató példát.

Már az első olvasásra úgy éreztem, hogy Rózsa *Országutakon* című verse emlékeztet József Attila *Eszmélet*-ére. A versforma: a Villon reneszánszával nálunk is elterjedt oktávákban kötelező három rímet (talán a szonett nyolcasának hatására) József Attila kettőre szigorította. Rózsa Endre szintén csak két rímet használ, bár elhelyezésüket szabadabban variálja. Mindketten megtartják az oktávák számozását, jelezve, hogy nem annyira versről, mint laza kapcsolású versfüzéről van szó. Mindkét vers (bár nincs nyomon követhető időmúlás bennük) a kezdetén és a végén jelöli az *időt*. Az *Eszmélet* „hajnal”-al kezdődik, az *Országutakon* „reggelek”-kel, és mindkettő éjszakával zár, továbbá a napot a holddal párhuzamba állító képpel fejeznek be egy-egy versszakot. Szókincsük hasonló. Az *Eszmélet* első és az *Országutakon* negyedik szakaszát összevetve Rózsa öt állítmányából és hat alanyából kettő-kettő („lebeg”, „pörögnek”, „egek”, „lepkek”) József Attilánál is azonos. Az ötödik és harmadik oktávában viszont inkább a kép hasonló: csend, éjszakai teherpályaudvar, „rozsdás” vagy „hallgatag” vagonokkal és fény-árnyék játékkal. Mondatszerkesztésben József Attila gyakran nyelvtani példának is idézett alanyi mellékmondatait („csak ami lesz, az a virág, ami van, széthull darabokra.”) megtalálhatjuk Rózsanál is („Itt csak az emlék, ami csobban... itt az a tenger, ami volt.”). Kiemelhetünk a részletekben nem azonosítható, de az egészben rokonítható képeket. Ilyen pl. „A cseces égen körmösen csimpaszkodnak a szurtos gyárak”, amelynek etimológiáját legfeljebb jó néhány József Attila-vers (pl. *Munkások*, *Vasszínű égboltban*, *Anyá* stb.) együttes összevetésével lehetne megközelíteni. Viszonylag szerencsésebbek vagyunk ilyen képekkel, mint „csattogás emléke zeng”, amelynek elég jól megfelel a „csengés emléke száll” a *Téli éjszaká*-ból.

Bár ezekután bizonyítottnak vehetjük, hogy Rózsa verse több József Attila által szabadalmaztatott költői leleményt tartalmaz — igaz, erősen oldott állapotban —, mint azt a magyar líra 1970-es szabványa megengedi, azt hiszem, mégsem azt sajnáljuk, ami átkerült, hanem ami kimaradt — ez a József Attila-i gondolatosság.

Rózsa Endre nemcsak művelt, de ez élményt is jelent a számára. „Az Eötvös-kollégium izgalmas, érzékeny légkörében” csiszolódott intellektusával differenciáltan képes érzéklni a világot, de újrateremtteni csak ösztönösen tudja. Költészetének értékei a Juhász Ferenc-i kozmikuságig fel-felszökkenő *Jóhet még idő-től* a szárazon groteszk panelversig (*Mi újság*) egy alapérzelemből, gondolatból elburjánzó képek gazdagságában van, melyeket a legjobb daraboknál (pl. a döbbenetes erejű *Öregék táncolnak*, *Fabula*, *Legenda*, *Elsüllyedt csatatér*) megvéd a túlburjánzás veszélyétől Rózsa iróniája, melyet ébren tart egy magában hordott, de még meg nem emésztett kiábrándulás. A partraszállásra induló hajó eltévedt, a csatatér elsüllyedt, „divatba jött a lócitromszörp” a yehuk országában, „kavicszüret lesz” és „az az ügyes ki ingyen okoskodik aki homlokot sose ráncol minden percében borotvaélen

táncol csakhogy többé nem véletlen mosolyog s marad életben". A mélyebb tudásnak ez a keserű vállalása Rózsa Endre költői fejlődésének további útja. „A költészet: első sütet a jövő kenyereből” — mondja Rózsa, de még nem értheti önmagára. Ez nem elmarasztalás, csak tény. Majd ha sikerül elhagyni az állandóan csalódó illúziókat. De addig is szívesen nézzük világunkat rajta keresztül. „A költészet: egyetlen nyitott szem, amikor Argus is alszik.” (*Magvető Könyvkiadó, 1970.*)

RIGÓ BÉLA

BEREMÉNYI GÉZA: A SVÉD KIRÁLY

Az indító novella görcsös egy kissé. Még érződik a birkózás a nagybetűs Irodalommal, s a távolságtartás igénye a játékoság érdekes villanásai ellenére is görcsbe rándítja itt-ott a mesét. Még kihallani a sorokból a „konok szóval” való küzdelem roppanásait.

A címadó elbeszélés azonban tágas horizontokra tár ablakot. Peremén a svéd király csapatai „fekete sorokon nyomulnak előre, óriás kezdőbetűkön kelnek át, és friss nekirugaszkodással ereszkednek le a túlsó oldalon”. Az „őrült király” pedig — a hóhullám negyedik napjának délutánján, egy szerdán — Somogyival, a főhőssel diskurál a fiatalember szerelmeiről, Ágnesről és Éváról. A történelem finom indákkal átfonja a jelent, a rendkívüli leszivárog a mindennapok laza homokján, s a primér élményt kisajátítja a befogadó. Úgy, hogy erre a Svéd Király buzdítja: „míg ön ezt a könyvet olvassa, pályafutásunk közt kapcsolatok létesülnek, hadműveleteim sikere öntől is függ, viszonya Ágnessel az én viszonyom, dragonyosaim között ott harcol ön is, és együtt megyünk a közértbe reggeliért.” A *bizarr* rést vág az Irodalom konok falán, s a játékos elme szabad száguldással iramodik befogadni az élményt. Lebilincselő szellemi vágta. Nem csodáljuk, hogy Somogyi az elbeszélés végén azonosul beszélgető társával. Alatta ficánkol a barna ló, s rá veti fényét a nap egyre pusztítóbb sugara. A döntő csata megvívása — reá vár.

Aztán atmoszférateremtésből jeleskedik ez az ifjú ember. Az atmoszféra pedig a párbeszédekből sűrűsödik hitelessé, maga a „sztori” korántsem meglepő, mellbevágó. De mulatságos (*Utolsó kör a vizen, Csendőrök, Lángos*). Finom lélektani megfigyelések sorozata segíti, hogy ez az atmoszféra hiteles is legyen. A másutt kimondott elvek itt érlelnek feszes prózát. Hisz írói ars poeticának is beillenek, amit leszögez: „... úgy érzem, semmi sem hordoz annyi rejtelmet, együttérzést követő feszültséget, mint a beszélgetések... Mert a beszélgetésekben legalább két szövevényes élet szálai gubancolódnak össze, váratlan mélységek nyílnak meg, és a résztvevők számtalan kísérletet tesznek, hogy érzékelhetővé tegyék kifejezhetetlen érzelmeiket.”

A tételt remek kis elbeszélés igazolja (*Játékok a vadászterületen*). Három fiú és egy lány romantikára vágyik, játszani szeretne. Szuggesztíven csinálják, s mi is belemegyünk a játékba. A novella kívülálló szereplője is. Ekkor következik egy meseteri húzás: úgy szól bele a kívülálló a játékba, hogy már-már *elhiszük*, valóságnak fogadjuk el azt, ami *játék*. Nagyon jólesik fellélegezni, kiengedni, feloldódni a novella végén. Mint a gyerekeknek, mikor a krampusz félelmes álarca mögül a szomszéd nagyfiú nevető arcát látja kibújni. Olvasmányélmény. Talán a kötet legjobb darabja.

De vannak komoly írásai is. Teoretikusak, koncepciózusak. Az egyikben a párhuzamos szerkesztés ívére feszít mondanivalót röppentő ideget (*Történelem*). Sejtjük, ki a disszidens Gróf. Megértjük, hogy Boksa, aki addig szótlannul tette dolgát a palotában, ásott, gereblyézett a kertben, s elette, mosdatta Corát, a farkaskutyát, miért reménykedik, hogy az ugrás, a halálugrás sikerül. S *tisztejük* azért, mert képtelen megérteni, hogy a Föld gömbölyű. De azt uránál is jobban tudja, hogy haza — csak egy van. Az egészből nem sokat ért — a Tanácsköztársaság bukása után játszó-